

ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет обліку та фінансів
Кафедра гуманітарних і соціальних дисциплін

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти
бакалавр

на тему: «Ідеї Томаса Джефферсона про громадянські права та обмеження влади: перспективи реалізації в українському контексті»

Виконав: здобувач вищої освіти
за освітньою програмою Політологія
спеціальності 052 Політологія
ступеня вищої освіти бакалавр
групи 052ПОЛІТбд_41
Мазур Д. І.
Керівник: Шаравара Т. О.
Рецензент: Барановський В. Ф.

Полтава 2025 року

ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет обліку та фінансів
Кафедра гуманітарних і соціальних дисциплін

Освітня програма Політологія
Спеціальність 052 Політологія
Рівень вищої освіти бакалаврський

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Наталія СИЗОНЕНКО

16 травня 2024 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ
Мазура Даниїла Ігоровича

1. Тема кваліфікаційної роботи: «Ідеї Томаса Джефферсона про громадянські права та обмеження влади: перспективи реалізації в українському контексті»

керівник роботи: доктор історичних наук, професор, професор кафедри гуманітарних і соціальних дисциплін Шаравара Тамара Олексіївна

Затверджено засіданням кафедри протокол № 20 від 21 травня 2024 р.

2. Строк подання здобувачем вищої освіти роботи 15 травня 2025 р.

3. Вихідні дані до роботи: інформаційні джерела та наукові дослідження відповідно до тематики кваліфікаційної роботи

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити):

Розділ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження ідей Томаса Джефферсона.

Розділ 2. Концепції громадянських прав та обмеження влади в доктрині Т. Джефферсона.

Розділ 3 Рецепція ідей Т. Джефферсона в українському контексті.

5. Перелік графічного матеріалу: схеми, рисунки, графіки, діаграми за темою та об'єктом дослідження.

6. Дата видачі завдання: 16 травня 2024 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1	Вибір і затвердження теми роботи.	02.04.2024 р. – 30.04.2024 р.	
2	Складання та погодження розгорнутого плану та завдання на кваліфікаційну роботу	01.05.2024 р. – 15.05.2024 р.	
3	Опрацювання літературних джерел	16.05.2024 р. – 30.06.2024 р.	
4	Збір, вивчення і обробка інформації, необхідної для виконання роботи	16.05.2024 р. – 26.04.2025 р.	
5	Виконання теоретичних розділів роботи	16.05.2024 р. – 20.03.2025 р.	
6	Виконання дослідницького розділу роботи	01.02.2025 р. – 20.03.2025 р.	
7	Оформлення тексту роботи	09.05.2025 р. – 16.05.2025 р.	
8	Попередній захист роботи на кафедрі	16.05.2025 р.	
9	Доопрацювання роботи з урахуванням зауважень і пропозицій	17.05.2025 р. – 26.05.2025 р.	
10	Нормо-контроль	27.05.2025 р. – 28.05.2025 р.	
11	Захист кваліфікаційної роботи	16.06.2025 р. – 18.06.2025 р.	

Здобувач вищої освіти

_____

(підпис)

Даниїл МАЗУР

Керівник роботи

_____

(підпис)

Тамара ШАРАВАРА

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІДЕЙ ТОМАСА ДЖЕФФЕРСОНА	9
1.1. Філософсько-політичні основи ідей Томаса Джефферсона	9
1.2. Методологічні підходи до аналізу політичної думки про громадянські права та обмеження влади	15
РОЗДІЛ 2. КОНЦЕПЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКИХ ПРАВ ТА ОБМЕЖЕННЯ ВЛАДИ В ДОКТРИНІ Т. ДЖЕФФЕРСОНА.....	21
2.1. Громадянські права як основа демократичного ладу у поглядах Т. Джефферсона	21
2.2. Ідеї про обмеження державної влади: принципи природного права та суверенітету народу	26
РОЗДІЛ 3. РЕЦЕПЦІЯ ІДЕЙ Т. ДЖЕФФЕРСОНА В УКРАЇНСЬКОМУ КОНТЕКСТІ.....	31
3.1. Конституційні та правові аспекти громадянських прав в Україні.....	31
3.2. Перспективи реалізації ідей Джефферсона щодо обмеження влади в умовах сучасної української державності	38
ВИСНОВКИ.....	44
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	46
ДОДАТКИ.....	49

ВСТУП

Актуальність теми зумовлена потребою осмислення ефективних моделей демократичного врядування в умовах трансформації української політичної системи. Україна, як держава, що прагне до утвердження верховенства права, дотримання прав людини та протидії надмірній концентрації влади, потребує глибокого аналізу філософських та політичних підходів, що сприяли становленню демократичних інститутів у розвинених країнах. У цьому контексті вчення Томаса Джефферсона є надзвичайно цінним інтелектуальним джерелом.

Ідеї Джефферсона про природні права людини, свободу особистості, необхідність обмеження державної влади та роль громадянської активності становлять основу ліберальної демократії. Вони були покладені в основу Декларації незалежності США і з часом стали загальнолюдськими цінностями. Його переконання в тому, що влада повинна бути підконтрольною громадянам, а держава має діяти на благо народу, залишаються актуальними й у XXI столітті, особливо для країн, які перебувають на етапі демократичного розвитку.

Для України, яка продовжує боротьбу за демократичні цінності в умовах зовнішніх загроз і внутрішніх викликів, ідеї Джефферсона можуть стати інтелектуальним дороговказом у реформуванні державного управління та правової системи. Зокрема, питання децентралізації, прозорості влади, участі громадян у прийнятті рішень та захисту прав людини потребують переосмислення через призму класичної ліберальної думки. У цьому контексті досвід США та джефферсонівські принципи можуть бути адаптовані до українських реалій з урахуванням культурних та історичних особливостей.

Також актуальність цієї теми зумовлюється суспільним запитом на обмеження корупції, недовіру до владних інституцій та пошук ефективних механізмів контролю над ними. Джефферсон закликав до активної ролі громади та освіти громадян як основи сильної демократії – саме ці підходи можуть допомогти українському суспільству сформувати більш відповідальне та критичне ставлення до влади. Таким чином, його ідеї є не лише історичним

спадком, а й практичним інструментом у процесі модернізації держави.

У підсумку, дослідження ідей Томаса Джефферсона у контексті сучасної України дозволяє поглибити розуміння принципів демократії, громадянської свободи та відповідальності влади. Це сприяє формуванню теоретичних основ для вдосконалення політичної системи та розвитку громадянського суспільства. Відтак, вивчення спадщини одного з батьків-засновників США є надзвичайно важливим кроком у напрямку побудови в Україні ефективної, демократичної та правової держави.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано на кафедрі гуманітарних і соціальних дисциплін. В рамках виконання проекту програми Еразмус+, напряму Жан Моне «Участь громадян та соціальний діалог як ключові фактори в розбудові сталих територіальних громад: успішні практики ЄС для України».

Метою магістерської роботи є дослідження ідей Томаса Джефферсона щодо громадянських прав і обмеження державної влади, а також аналіз можливостей їх адаптації та реалізації в українському контексті з метою удосконалення механізмів демократичного врядування та захисту прав громадян.

Завдання дослідження:

- розглянути теоретико-методологічні засади дослідження ідей Томаса Джефферсона;
- виявити концепції громадянських прав та обмеження влади в доктрині Т. Джефферсона;
- проаналізувати рецепцію ідей Т. Джефферсона в українському контексті.

Об'єктом дослідження є політико-правові концепції громадянських прав і обмеження влади в демократичних державах.

Предметом дослідження є ідеї Томаса Джефферсона щодо громадянських прав та обмеження державної влади, їх теоретичне обґрунтування та можливості практичного застосування в умовах сучасної України.

Методи дослідження:

- історико-порівняльний – для аналізу ідей Джефферсона в контексті політичної думки XVIII століття;
- системний підхід – для вивчення взаємозв'язку між правами людини, громадянською активністю та обмеженням влади;
- аналіз і синтез – для узагальнення різних підходів до реалізації джефферсонівських ідей у сучасних демократичних державах;
- нормативно-правовий аналіз – для зіставлення джефферсонівських принципів із чинним українським законодавством;
- порівняльно-правовий – для виявлення схожостей та відмінностей у реалізації подібних ідей в США та Україні.

Огляд використаних джерел. Джерелами для дослідження стали праці самого Томаса Джефферсона, зокрема "Декларація незалежності США", його листування, політичні есе та висловлювання. Використано також дослідження сучасних істориків, політологів і правознавців, які аналізують його внесок у розвиток демократичної думки (наприклад, роботи Джозефа Елліса, Гаррі Дж. Френкфурта, Гаррі Вілза). Окрему увагу приділено науковим публікаціям українських авторів, що стосуються проблематики прав людини, громадянського суспільства та обмеження влади в умовах трансформації політичної системи України.

Наукова новизна полягає у спробі цілісного аналізу джефферсонівських ідей у світлі сучасних українських реалій. У роботі вперше здійснено спробу адаптації окремих політичних принципів Джефферсона до українського суспільно-політичного контексту, виявлено механізми їх реалізації в умовах модернізації державної влади та зростання ролі громадянського суспільства в Україні.

Практичне значення дослідження полягає в можливості використання його результатів для вдосконалення підходів до формування публічної політики, підвищення ефективності механізмів контролю за владою, розвитку громадянської освіти та формування культури участі громадян у суспільному

житті. Матеріали роботи можуть бути використані у навчальному процесі, а також у розробці концепцій реформування системи державного управління на основі демократичних цінностей.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, які поділені на шість підрозділів, загальних висновків до роботи, списку використаних джерел, який розміщений на 3 сторінках (налічує 30 найменувань) і додатків. Загальний обсяг роботи 49 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІДЕЙ ТОМАСА ДЖЕФФЕРСОНА

1.1. Філософсько-політичні основи ідей Томаса Джефферсона

Один із найвідоміших мислителів та політичних діячів XVIII століття, Томас Джефферсон, залишив по собі значну філософсько-політичну спадщину, яка має тривалий вплив на розвиток демократичної думки у світі. Його ідеї стали не лише основою американського державотворення, а й орієнтиром для країн, що прагнули або прагнуть розвивати політичну систему на засадах прав і свобод людини, обмеженості влади та народного суверенітету. Джефферсон не був суто теоретиком – він був практиком, який сформулював і втілював концепцію демократичного устрою, зокрема через свою участь у написанні Декларації незалежності США, створенні системи освіти, дипломатичній діяльності та безпосередньому управлінні державою. Його думки виростили з ґрунту філософії Просвітництва, зокрема європейської, але були адаптовані до американських реалій і стали однією з головних ідеологічних платформ нового суспільства, яке бажало звільнитися від колоніальної залежності та деспотизму.

Фундаментальним філософським джерелом ідей Томаса Джефферсона була концепція природного права, що розвивалася ще з часів античності, але свого апогею досягла в працях мислителів Нового часу, таких як Джон Локк. Від Локка Джефферсон успадкував переконання, що кожна людина від народження володіє невід'ємними правами – правом на життя, свободу та власність. Проте, переосмислюючи ці положення в американському контексті, Джефферсон зробив важливе уточнення, замінивши право власності на «прагнення до щастя», що мало більш гуманістичне забарвлення. Він вважав, що державна влада повинна бути створена для захисту цих природних прав, а не для їх обмеження, і якщо уряд перетворюється на інструмент пригнічення, народ має право на його зміну чи усунення. Таким чином, у його вченні простежується глибокий

гуманістичний пафос, який сполучається з радикальними політичними висновками про легітимність спротиву тиранії [11].

Особливе місце у філософсько-політичному світогляді Джефферсона займає концепція народного суверенітету. Вона означає, що джерелом усієї законної влади є народ як спільнота індивідуальних суб'єктів права. Саме народ, за Джефферсоном, делегує обмежену частину своєї влади обраним представникам для здійснення управління – але при цьому зберігає за собою право на політичну ініціативу, контроль та зміну представників. Цей підхід радикально контрастував із монархічними або олігархічними системами влади тогочасної Європи, де народ вважався підданим, а не джерелом влади. Джефферсон виступав за максимальне залучення громадян до політичного життя, підтримував демократичні інститути, виборність, ротацію кадрів, підзвітність посадовців і загальну участь у державному процесі. Він вважав, що свобода може бути збережена лише за умов активного громадянства, де кожен індивід усвідомлює свою роль у політичному житті суспільства.

Джефферсонівське бачення державної влади було тісно пов'язане з ідеєю її обмеження через механізми розподілу влад. Він вірив, що найбільшу небезпеку для свобод людини становить зосередження влади в одних руках, незалежно від того, ким ця влада здійснюється – монархом, парламентом чи навіть демократично обраною більшістю. Тому він підтримував поділ влади на законодавчу, виконавчу та судову гілки, вважаючи цей принцип основним запобіжником проти узурпації. Зокрема, законодавча влада, на його думку, повинна бути найбільшою мірою підконтрольна народові, а виконавча – обмежена чіткими конституційними рамками. Ці міркування стали фундаментом американської конституційної моделі, яка згодом була адаптована багатьма іншими країнами світу, включно з Україною.

Не менш важливим елементом джефферсонівської філософії є відокремлення церкви від держави. У часи, коли в багатьох країнах релігія залишалася основою легітимності влади та інструментом контролю над суспільством, Джефферсон наголошував на тому, що свобода віросповідання є

однією з базових складових громадянських прав. Він вважав, що релігійна віра – це особиста справа людини, і втручання держави у цю сферу є недопустимим. У знаменитому "Листі до данберійських баптистів" він використав вислів про "стіни між церквою і державою", що став символом ідеї світської держави. Таке розмежування мало забезпечити рівність усіх громадян незалежно від їхніх релігійних переконань і унеможливити використання релігії як політичного інструменту [21].

Ключовою умовою існування здорової республіки, на думку Джефферсона, була освіта. Він твердо вірив, що лише освічені громадяни можуть ефективно брати участь у політичному житті, відстоювати свої права і стримувати зловживання з боку влади. У зв'язку з цим він ініціював створення системи публічної освіти у штаті Вірджинія, виступав за відкритий доступ до знань, підтримував ідею створення бібліотек, університетів та інших навчальних закладів. Освіта, за його уявленням, не лише забезпечує інтелектуальний розвиток особистості, а й формує політичну свідомість, моральну відповідальність та відчуття приналежності до громадянської спільноти.

Його соціально-економічні ідеї були глибоко пов'язані з уявленням про економічну незалежність громадянина як передумову політичної свободи. Джефферсон надавав перевагу аграрному способу виробництва, вважаючи, що незалежний фермер є ідеальним носієм республіканських чеснот – працьовитості, автономності, відповідальності. Він насторожено ставився до урбанізації, індустріалізації та фінансової спекуляції, побоюючись, що ці процеси створюють нерівність, зростання впливу великого капіталу та залежність людини від економічних структур, які вона не може контролювати. Таким чином, його економічна філософія була складовою загального бачення гармонійного, справедливого і морально стійкого суспільства.

Окрім внутрішніх політичних і соціальних аспектів, Джефферсон приділяв значну увагу зовнішній політиці, яка, на його думку, мала відповідати принципам миру, невтручання у справи інших держав і рівноправного міжнародного співіснування. Він вважав, що ідеальна республіка повинна бути

взірцем для інших, а не нав'язувати свої моделі силою. Його концепція «мирної ізоляції» полягала в утриманні від європейських конфліктів і втручання, з одночасним розвитком економічної та культурної самодостатності. Такий підхід не був проявом слабкості чи байдужості, а навпаки – виявом політичної зрілості та моральної відповідальності. Джефферсон підкреслював, що справжній авторитет на міжнародній арені не ґрунтується на військовій могутності, а на послідовному дотриманні принципів свободи, справедливості й розумної політики [20].

У філософському сенсі, ідеї Джефферсона мають екзистенціальний вимір. Він розглядав людину не як підданого, а як моральну істоту, наділену розумом, совістю та гідністю. Саме з цієї точки зору він підходив до формування політичної теорії: суспільний лад не може базуватись на страху, примусі чи нерівності, він повинен бути втіленням морального порядку. Тому свобода – не просто право, а й обов'язок людини, спосіб її буття. Звідси випливає і високий рівень вимог до політичних інституцій: вони мають слугувати інструментом розкриття людського потенціалу, а не засобом підкорення та маніпуляції. Цей гуманістичний підхід перетворює джефферсонівську політичну філософію на не лише правову, а й моральну доктрину, де особистість є основним мірилом суспільної організації.

У Джефферсона був амбівалентний, а подекуди й суперечливий підхід до проблеми рабства. З одного боку, він визнавав рабство аморальним явищем, яке суперечить природному праву на свободу. З іншого – як власник рабів, він не здійснив радикальних кроків для його скасування у власному господарстві, посиляючись на політичні, економічні та соціальні складнощі. Ця суперечність вказує на складність реального втілення філософських ідеалів у конкретних історичних умовах. Тим не менш, його публічні виступи та листування свідчать про усвідомлення цієї проблеми та спроби шукати шляхи поступового вирішення. Аналіз цього аспекту дозволяє краще зрозуміти межі та виклики реалізації джефферсонівських ідей у практиці навіть у межах американської революційної еліти [24].

Наріжним каменем його ідеології було переконання в тому, що влада має бути відкритою для критики. Він твердо стояв на позиціях свободи слова, друку та політичної опозиції як необхідних умов функціонування республіки. Джефферсон вважав, що навіть найкращий уряд може перетворитися на деспотію, якщо громадяни не матимуть змоги вільно висловлювати свої погляди та вимагати відповідальності від правителів. Він підкреслював, що найкращою гарантією проти тиранії є вільна преса – навіть якщо вона іноді помиляється або перебільшує, її загальна функція забезпечує життєво важливу циркуляцію ідей і суспільну дискусію. Таке ставлення до свободи слова стало фундаментом для захисту прав людини в демократичних системах, і його значення не втрачає актуальності й сьогодні.

Ще однією важливою рисою філософії Джефферсона є акцент на моральному обов'язку еліти служити суспільству, а не власним інтересам. Він розглядав державну службу не як засіб збагачення чи особистої реалізації, а як вияв громадянської чесноти. У цьому полягає ідея республіканської відповідальності: кожен, хто отримує повноваження від народу, має діяти відповідно до принципів справедливості, доброчесності та публічного блага. Таке розуміння політичної етики протистоїть як монархічному патерналізму, так і сучасному технократизму, де державне управління часто зводиться до менеджменту без морального виміру. Джефферсон вірив у політичне лідерство, засноване на моральній силі, інтелекті й відданості загальному добру.

Джефферсонівські ідеї знайшли відображення в низці ключових документів та інституцій сучасних демократій. Його вплив простежується у конституційних моделях, системах освіти, республіканських засадах організації влади, а також у громадянській культурі участі й відповідальності. Його вчення не є застиглим догматом – навпаки, воно спонукає до рефлексії, осмислення й адаптації в нових історичних умовах. У сучасному українському контексті ідеї Джефферсона можуть бути особливо цінними з огляду на завдання побудови ефективної, підконтрольної суспільству та морально легітимної системи публічної влади. Вони надихають на розвиток культури політичної активності,

критичного мислення та етичного ставлення до державності [27].

Насамкінець, філософсько-політична спадщина Томаса Джефферсона – це не лише джерело ідей, а й заклик до дії. Його твори, листування та практична діяльність демонструють, як філософія може слугувати інструментом реального політичного перетворення. Він залишив після себе приклад інтелектуала-політика, який не обмежувався мріями, а намагався втілити у життя уявлення про справедливе суспільство. Його ідеї, попри історичну відстань, зберігають дивовижну актуальність і можуть бути цінним орієнтиром для народів, які шукають баланс між свободою та порядком, індивідуальними правами та громадською відповідальністю. У цьому полягає справжня сила джефферсонівської думки – у здатності трансформувати як суспільні інститути, так і свідомість громадян.

1.2. Методологічні підходи до аналізу політичної думки про громадянські права та обмеження влади

Аналіз політичної думки про громадянські права та обмеження влади, зокрема у контексті ідей Томаса Джефферсона, вимагає використання цілісного методологічного підходу, який поєднує філософські, історико-політичні, юридичні та культурологічні інструменти дослідження. Ці підходи дають змогу не лише реконструювати зміст джефферсонівських ідей, але й осмислити їх значення для сучасних політичних реалій, зокрема в українському контексті. Методологія такого аналізу повинна враховувати як внутрішню логіку філософських конструкцій, так і соціальні умови їх формування та застосування.

Табл. 1.1 узагальнює методологічні підходи до аналізу політичної думки про громадянські права та обмеження влади, базуючись на ідеях Томаса Джефферсона.

Таблиця 1.1

Методологічні підходи до аналізу політичної думки Т. Джефферсона [27]

№	Назва підходу	Сутність	Роль у дослідженні ідей Джефферсона	Значення для сучасного українського контексту
1	Історико-генетичний	Аналіз витоків ідей у контексті Просвітництва та західної філософії	Виявлення впливів Локка, Руссо, Монтеск'є на Джефферсона	Пошук ідейних джерел демократії для української моделі державності
2	Політико-філософський	Оцінка етичної й філософської природи ідей про свободу, справедливість, гідність	Осмислення прав людини як морального імперативу	Формування морального обґрунтування політичних реформ
3	Правовий	Дослідження правових форм реалізації ідей: конституція, закони, декларації	Аналіз концептів верховенства права, прав людини	Розробка конституційних гарантій прав і свобод в Україні
4	Дискурсивний	Вивчення функціонування ідей у публічному просторі	Аналіз політичної риторики, дебатів, листування Джефферсона	Підвищення якості політичного дискурсу в українській політиці
5	Герменевтичний (інтерпретативний)	Інтерпретація текстів, виявлення підтекстів, стилю мислення	Поглиблений аналіз політичної мови та її значень	Підвищення культури політичного тексту та інтерпретації законів
6	Соціокультурний	Вивчення взаємозв'язку між політичними ідеями та культурою	Розкриття суспільних уявлень, які впливали на ідеї Джефферсона	Формування політичної культури громадян в Україні
7	Порівняльно-політологічний	Співставлення ідей Джефферсона з іншими доктринами та сучасними моделями	Виокремлення унікальності джефферсонівського підходу	Вибір найбільш відповідних моделей для реформування політичної системи
8	Метод моделювання	Теоретичне відтворення застосування ідей у сучасних умовах	Уявлення практичних механізмів реалізації принципів	Формування пропозицій до реформ місцевого й державного управління

№	Назва підходу	Сутність	Роль у дослідженні ідей Джефферсона	Значення для сучасного українського контексту
9	Критичний	Оцінка суперечностей і обмежень у концепції	Аналіз проблем, пов'язаних із рабством та нерівністю в ідеях Джефферсона	Запобігання некритичному копіюванню чужого досвіду
10	Феноменологічний	Дослідження досвіду громадян як суб'єктів політичного процесу	Погляд «знизу» на реалізацію прав і свобод	Посилення громадянської участі в Україні
11	Політична антропологія	Розгляд влади як форми міжлюдських відносин	Розуміння влади як довіри, а не лише примусу	Побудова взаємної відповідальності між громадянами і владою
12	Функціональний	Вивчення інституційної архітектури: розподіл влади, функції гілок влади	Оцінка ефективності стримувань і протипаг	Оптимізація структури українських органів влади
13	Метод політичного лідерства	Аналіз практичного впровадження ідей політичним діячем	Джефферсон як взірець мислителя-реформатора	Виховання нових політичних лідерів в Україні
14	Метод рецепції	Вивчення трансляції ідей в інші контексти	Аналіз сприйняття ідей в Україні	Адаптація джефферсонівських ідей до української політичної культури
15	Міждисциплінарний	Поєднання філософії, політології, історії, права тощо	Цілісний погляд на політичну думку Джефферсона	Комплексний підхід до аналізу українських політичних реалій

Першим ключовим підходом є історико-генетичний, який дає змогу простежити витoki ідей Джефферсона у філософських традиціях Просвітництва, зокрема в працях Джона Локка, Монтеск'є, Руссо. Такий підхід дозволяє виявити, як Джефферсон адаптував загальні ідеї природного права та суспільного договору до конкретного політичного контексту Америки кінця XVIII століття. Це допомагає зрозуміти, чому саме права особи й обмеження

державної влади стали наріжними принципами його політичної доктрини [29].

Наступним є політико-філософський підхід, який розглядає ідеї Джефферсона як частину ширшого дискурсу про свободу, справедливість, державність і мораль. У цьому контексті важливо не лише фіксувати політичні тези, а й розуміти їх етичне підґрунтя, аргументацію та спрямованість. Джефферсон не розглядав громадянські права в ізоляції від ідеї про гідність особистості, автономію волі та моральну відповідальність людини перед суспільством.

Правовий підхід акцентує увагу на ролі ідей Джефферсона в становленні основоположних принципів конституціоналізму, таких як верховенство права, поділ влади, індивідуальні свободи, недоторканність приватної власності та свобода вираження думки. Вивчення Декларації незалежності США, до створення якої Джефферсон був безпосередньо причетний, є одним із найяскравіших прикладів практичної реалізації цих ідей у юридичній формі.

Також доцільно застосовувати дискурсивний підхід, що дозволяє проаналізувати, як ідеї Джефферсона функціонували в публічному просторі, як вони обговорювались, сприймалися, трансформувались у політичних дебатах, виступах, памфлетах та листуванні. Це дає змогу побачити не лише теоретичну модель, а й живу динаміку політичної думки, яка була пов'язана з боротьбою, конфліктами, компромісами.

Інтерпретативний або герменевтичний підхід дає змогу глибше зануритись у смисли та контексти, в яких формувались ідеї громадянських прав. Аналізуючи тексти Джефферсона, дослідник має не лише прочитати зміст, а й розкрити підтексти, символіку, риторичку, стиль мислення автора. Важливо враховувати, що слова “свобода”, “влада”, “громадянин” могли мати різні значення в різних історичних періодах [26].

Соціокультурний підхід дозволяє зрозуміти, як суспільні уявлення про владу, права та політичну відповідальність впливали на ідеї Джефферсона і водночас формувались під їхнім впливом. Наприклад, ставлення до релігії, родини, освіти чи праці було невід'ємною частиною політичного мислення, а не

лише “фон” для нього. Таким чином, вивчення культури XVIII століття є важливим для повного розуміння джефферсонівських ідей.

Порівняльно-політологічний підхід дає змогу співставити джефферсонівське бачення громадянських прав із концепціями інших мислителів того часу (Гамільтона, Медісона) та із сучасними підходами. Це особливо корисно для визначення специфіки його підходу до обмеження влади, яка в його доктрині тісно пов’язана з ідеєю довіри громадян, децентралізації та прозорості політики.

Також доцільно застосовувати метод моделювання, який дозволяє уявити, як джефферсонівські принципи можуть бути реалізовані в сучасному українському державному управлінні. Це дає змогу перейти від суто теоретичного аналізу до практичного осмислення можливих реформ у сфері прав людини, прозорості влади, участі громадян у прийнятті рішень.

Критичний підхід важливий для оцінки обмежень і суперечностей у джефферсонівській філософії. Наприклад, попри свою прихильність до свободи, він не став рішучим противником рабства. Також варто критично оцінити можливі труднощі трансляції його ідей в інші культурні та політичні середовища, зокрема українське, де інституційна традиція демократії ще формується [27].

Феноменологічний підхід акцентує увагу на досвіді громадян як носіїв прав. У цьому контексті вивчення джефферсонівських ідей дає змогу дослідити, як формувалося відчуття політичної свободи, автономії, власної гідності у звичайних громадян нової американської держави. Це особливо актуально для України, де питання політичної суб’єктності громадян ще не набуло стабільного вираження.

Також слід залучати ідеї політичної антропології, яка розглядає владу не як абстрактну силу, а як форму взаємодії між людьми. З цього погляду джефферсонівські ідеї – це не лише про інститути, а й про стосунки між громадянином і державою, між суспільством і владою, які мають бути побудовані на довірі, прозорості й участі.

Функціональний підхід дає змогу зрозуміти, як конкретні політичні інституції (конгрес, суд, президентство) були задумані Джефферсоном для забезпечення громадянських прав і протидії зловживанням. Аналіз їхньої ролі в контексті стримувань і противаг дозволяє оцінити функціональну ефективність його політичної моделі.

Метод аналізу політичного лідерства допомагає краще осмислити особистий внесок Джефферсона як державного діяча, що поєднував теоретичну думку з практичним управлінням. У його особі ідеї набували сили не лише в книгах, а й в адміністративних рішеннях, реформаторських ініціативах, дипломатичних діях.

Метод рецепції дозволяє дослідити вплив джефферсонівських ідей на політичну думку й державне будівництво в інших країнах, зокрема в Україні. Такий аналіз охоплює публіцистику, правові документи, освітні програми, громадську думку – все те, що відображає запозичення або адаптацію ідей про громадянські права й обмеження влади.

Зрештою, міждисциплінарний підхід, який поєднує філософію, право, історію, політологію, соціологію та культурологію, є найефективнішим для повноцінного аналізу політичної думки Джефферсона. Такий підхід дозволяє охопити всю глибину ідейного спадку мислителя, забезпечити його цілісне осмислення та створити підґрунтя для його продуктивного застосування в умовах сучасної України [13].

Отже, теоретико-методологічні засади дослідження ідей Томаса Джефферсона ґрунтуються на міждисциплінарному підході, що поєднує політичну філософію, історію політичної думки, правознавство та теорію держави і права. Основу дослідження складають принципи ліберальної традиції, зокрема концепції природного права, суспільного договору, республіканізму, народного суверенітету та обмеження державної влади. Ідеї Джефферсона аналізуються крізь призму епохи Просвітництва, яка надала йому інтелектуальне підґрунтя, а також з урахуванням американського історичного контексту періоду боротьби за незалежність і становлення конституційного ладу. Методологічно

дослідження спирається на історико-генетичний підхід, що дозволяє простежити еволюцію джефферсонівських ідей, компаративний метод – для порівняння з аналогічними підходами в європейській та українській політичній думці, а також на системний аналіз – для з'ясування місця його ідей у цілісній моделі демократичного управління. Крім того, нормативно-правовий аналіз використовується для зіставлення ідей Джефферсона з сучасними демократичними стандартами та чинним українським законодавством, що дозволяє оцінити їхню потенційну актуальність і практичну реалізованість у контексті модернізації державного управління в Україні.

РОЗДІЛ 2

КОНЦЕПЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКИХ ПРАВ ТА ОБМЕЖЕННЯ ВЛАДИ В ДОКТРИНІ Т. ДЖЕФФЕРСОНА

2.1. Громадянські права як основа демократичного ладу у поглядах Т. Джефферсона

Томас Джефферсон, як один із головних архітекторів американської державності та автор Декларації незалежності, вважав громадянські права не лише важливим політичним інструментом, а й основоположною цінністю, що формує моральний і правовий фундамент суспільства. У його уявленні демократичний лад не може існувати без визнання й ефективного захисту таких прав, оскільки вони забезпечують людині простір свободи, що є необхідним для реалізації людської гідності, самовизначення і політичної участі. Для Джефферсона природні права не були абстрактними філософськими конструкціями – це були конкретні гарантії: право на життя, свободу, власність і прагнення до щастя, які мали бути захищені законом і непорушні навіть у найскладніші історичні періоди. Виходячи з ідеї природного права, Джефферсон підкреслював, що права не даруються державою, а навпаки – держава створюється для їхнього захисту, і саме в цьому полягає її легітимність.

У філософії Джефферсона громадянські права були тісно пов'язані з ідеєю обмеження влади. Він вважав, що влада схильна до зловживань і узурпації, якщо не обмежити її конкретними юридичними рамками. Його переконання ґрунтувалися на досвіді колоніального правління Великої Британії, де ігнорування прав колоністів стало однією з причин революції. Саме тому Джефферсон підтримував створення чіткої конституційної системи зі стримуваннями і противагами, яка б запобігала концентрації влади в одних руках. На його думку, головним критерієм демократії є не лише наявність виборів, а й ефективне функціонування механізмів захисту прав особистості. Цей принцип особливо яскраво проявляється у його підході до федералізму,

децентралізації та незалежності судової гілки влади.

Однією з ключових складових громадянських прав у розумінні Джефферсона була свобода совісті, думки і віросповідання. Він активно відстоював ідею світської держави, вважаючи, що релігійні переконання є особистою справою кожного громадянина. У «Статуті Вірджинії про свободу віросповідання» він писав, що примус у справах релігії є не лише неправомірним, а й шкідливим для суспільства, бо веде до лицемірства і духовного поневолення. Свобода совісті, за Джефферсоном, була не лише окремим правом, а базовим принципом морального існування суспільства, яке прагне демократії. Це бачення було революційним у контексті XVIII століття, коли багато країн ще зберігали тісний союз між церквою і державою.

Надзвичайно вагомим для Джефферсона було право на свободу слова і преси. Він вважав ці свободи «священними» і незамінними для будь-якого демократичного устрою. Його вислів: «Якби мені довелося вирішувати, мати уряд без газет чи газети без уряду, я б не вагався і обрав друге» – свідчить про глибоку віру у силу громадської думки як головного противаги тиранії. Джефферсон бачив у вільній пресі не лише засіб поширення інформації, а й інструмент контролю за діями влади, пробудження політичної свідомості громадян і формування суспільної моралі. Свобода слова була для нього не лише правом, а обов'язком громадянина в умовах демократії [15].

Право на приватну власність посідало одне з чільних місць у системі громадянських прав Джефферсона, адже він вбачав у власності основу індивідуальної свободи та економічної самостійності. Він вірив, що лише людина, яка володіє засобами існування, здатна бути вільною у прийнятті політичних рішень і брати активну участь у суспільному житті. Власність давала громадянину незалежність від держави, а отже, зменшувала ризик політичного маніпулювання. Особливої ваги Джефферсон надавав володінню землею, що для нього було не лише джерелом прибутку, а символом морального порядку та республіканських чеснот.

Освіта, на думку Джефферсона, була критично важливою передумовою

реалізації всіх інших громадянських прав. Він стверджував, що неосвічене суспільство є найкращим ґрунтом для диктатури, оскільки нездатне відстоювати свої інтереси. Саме тому Джефферсон наполягав на необхідності широкої доступності початкової та вищої освіти, незалежно від соціального походження. Освіта формує моральні орієнтири, сприяє розвитку критичного мислення і готує людину до виконання ролі активного громадянина. Його проект системи державної освіти у Вірджинії був спробою закласти основи демократичного суспільства через інтелектуальне виховання.

Джефферсон приділяв багато уваги поняттю рівності. У його уявленні демократичне суспільство має забезпечувати рівність можливостей для кожного, незалежно від статусу чи походження. Попри те, що його практичне ставлення до інституту рабства залишається суперечливим, у своїх теоретичних працях він наголошував на необхідності знищення соціальних і правових бар'єрів. Для Джефферсона рівність не означала тотожності – йшлося про рівність прав, умов старту, доступу до правосуддя і ресурсів. Він усвідомлював, що без такої рівності політична система перетворюється на фікцію.

Важливим аспектом у його баченні демократії було право громадян на участь в управлінні державою. Джефферсон виступав за розширення кола осіб, які мають право голосу, вірячи, що кожен громадянин має бути учасником, а не лише спостерігачем у політичному житті. Його ідея «громадянської доброчесності» передбачала не тільки право, але й обов'язок брати участь у виборах, громадських обговореннях, місцевому самоврядуванні. Він вважав, що активна громадянська позиція – це форма захисту прав і запобігання деспотизму.

Джефферсон послідовно розвивав ідею децентралізації як інструменту захисту громадянських прав. У його баченні, місцева громада є первинною одиницею політичного життя, де формуються навички самоврядування. Він вірив, що чим ближче влада до громадянина, тим менше ризик зловживань. Ця ідея гармонійно вписувалась у його віру в силу морального самоконтролю громадян, а не зовнішніх обмежень. Децентралізація була способом зберегти індивідуальну автономію у великій державі.

Джефферсон також вважав, що будь-яка влада повинна бути періодично оновлювана, щоби не втрачати зв'язок з народом. Він виступав за регулярні вибори, ротацію посад, змінюваність лідерів і навіть право на повстання у разі, якщо влада порушує природні права людини. Це радикальний, але логічний висновок з ідеї, що сувереном є народ. Джефферсон підкреслював, що легітимність не є вічною – вона залежить від постійної відповідності принципам справедливості та прав людини.

Центральним елементом джефферсонівського бачення громадянських прав була віра у моральну автономію людини. Його гуманістичний підхід передбачав, що кожна людина має здатність до розумного вибору, морального самовизначення і самореалізації. Тому права мали не тільки юридичне, а й етичне значення – вони були формою визнання людської гідності. Права не просто гарантували свободи, а створювали простір для реалізації найвищих цінностей особистості.

У контексті сучасної України джефферсонівські ідеї громадянських прав мають виняткову актуальність. Вони дають концептуальну основу для формування зрілої демократії, де держава виступає як слуга, а не володар. Особливо корисними є його ідеї про децентралізацію, свободу слова, освіту, рівність перед законом і активне громадянство – саме ті аспекти, які залишаються найвразливішими в українському політичному житті. Вони можуть слугувати дороговказом у трансформації пострадянської ментальності в напрямку правової культури [16].

Отже, громадянські права у поглядах Томаса Джефферсона виступають не лише юридичними інструментами, а глибоким філософським стрижнем демократичного устрою. Вони утворюють цілісну систему, де свобода, власність, освіта, участь у політиці й моральна автономія поєднуються в єдиний ідеал – вільної людини у вільному суспільстві. Це бачення залишається не лише історичним спадком, а живою програмою дії для країн, які прагнуть побудувати справжню демократію.

2.2. Ідеї про обмеження державної влади: принципи природного права та суверенітету народу

Ідея обмеження державної влади є центральною у політико-філософських поглядах Томаса Джефферсона. Він виходив із глибокого переконання, що влада, надана уряду, не є абсолютною чи божественною, а є похідною від волі народу. Ця концепція мала не лише політичне, а й морально-правове підґрунтя, адже, за Джефферсоном, жодна влада не може бути справедливою, якщо не спирається на природні права людини – такі як право на життя, свободу, власність і прагнення до щастя. Держава, у такому розумінні, є лише інструментом для реалізації цих прав, а не вищою над ними інстанцією. Якщо ж держава порушує ці права, народ має повне право її змінити або скасувати [15].

У табл. 2.1 систематизовані ідеї Томаса Джефферсона про обмеження державної влади на основі принципів природного права та суверенітету народу:

Таблиця 2.1

Ідеї Томаса Джефферсона про обмеження державної влади на основі принципів природного права та суверенітету народу [15, 16]

№	Основна ідея	Зміст	Механізм реалізації	Актуальність
1	Влада – похідна від народу	Держава не є джерелом влади, а отримує її від громадян для захисту їхніх природних прав	Принцип народного суверенітету; делегування повноважень	Забезпечує демократичність управління, дозволяє громадянам контролювати державу
2	Природні права людини	Людина має невід’ємні права від народження: життя, свобода, власність, щастя	Закріплення в конституції; обмеження законодавчого втручання	Універсальний моральний стандарт для державного управління
3	Система стримувань і противаг	Влада не може концентруватися в одних руках, гілки влади мають контролювати одна одну	Розподіл на законодавчу, виконавчу та судову владу	Запобігає узурпації влади та тиранії
4	Верховенство права	Закон стоїть вище політики, влада	Юридичні обмеження;	Сприяє правовій стабільності та захисту прав

№	Основна ідея	Зміст	Механізм реалізації	Актуальність
		зобов'язана діяти в межах права	конституційний контроль	
5	Роль судової влади	Суд – гарант прав людини, здатний стримувати інші гілки влади	Незалежність судової системи; перегляд законів на відповідність природним правам	Захищає громадян від свавілля влади
6	Місцеве самоврядування	Громади – основа політичної відповідальності та участі громадян	Децентралізація; делегування повноважень на місце	Зміцнює демократію знизу, зменшує вплив центру
7	Освіта як захист від тиранії	Освічене суспільство краще контролює владу	Широке громадянське навчання; підтримка шкільної системи	Формує активного, відповідального виборця
8	Свобода преси	Преса – засіб контролю влади, джерело правдивої інформації	Відсутність цензури; законодавчі гарантії незалежності	Важлива для прозорості та протидії зловживанням
9	Право на спротив тиранії	Якщо влада порушує права, народ має право на протест або повстання	Конституційні норми, що дозволяють зміну режиму	Крайній механізм самозахисту народу
10	Обмежений мандат чиновників	Постійне перебування у владі призводить до олігархії	Обмеження термінів повноважень, регулярні вибори	Гарантує змінюваність і підзвітність
11	Федералізм	Розподіл повноважень між центром і регіонами	Конституційне розмежування сфер відповідальності	Дозволяє уникнути централізації та тиранії центру
12	Людина – центр системи	Держава має служити людині, а не навпаки	Пріоритет прав і свобод у політиці	Забезпечує гідність, свободу і розвиток особистості
13	Принцип мінімальної держави	Держава має виконувати тільки необхідні функції	Обмеження бюрократії; спрощення регулювання	Підвищує ефективність і знижує тиск на громадян
14	Підзвітність влади	Кожен представник влади має відповідати перед народом	Звітування; відкритість роботи; контроль виборців	Посилює довіру до інституцій
15	Політична активність громадян	Громадяни мають бути активними учасниками політичного процесу	Вибори, петиції, участь у місцевій владі	Формує зріле, відповідальне громадянське суспільство

Одним з фундаментальних принципів Джефферсона є ідея природного права, згідно з якою права людини існують незалежно від визнання їх державою.

Ці права не надаються урядом, а виникають із самої природи людини, її розуму, гідності, здатності до морального вибору. Це була радикальна антитеза до феодалних та абсолютистських уявлень про владу, згідно з якими всі права йшли зверху – від монарха чи церкви. Джефферсон же вважав, що уряд повинен бути лише «охоронцем» природних прав, а не їх джерелом.

Він наполягав, що влада має бути суворо обмежена як у сфері законодавчій, так і виконавчій, зокрема через конституційні механізми, які унеможливають зосередження повноважень в одних руках. Джефферсон підтримував ідею системи стримувань і противаг, яка дозволяє взаємний контроль між гілками влади. Така модель управління не лише запобігає деспотії, а й забезпечує ефективне функціонування державного механізму на основі довіри й підзвітності. Його бачення влади було чітко обмеженим правом: уряд має повноваження тільки в межах, які йому делегує народ [17].

Одним із найважливіших наслідків цієї концепції є те, що суверенітет належить народу, а не правителям. У Декларації незалежності Джефферсон прямо зазначив, що «уряди встановлюються людьми з метою забезпечення їхніх прав». Це означає, що народ не тільки має право формувати уряд, але й змінювати його, якщо він перестає виконувати свої функції. Суверенітет, за Джефферсоном, – це не абстрактне поняття, а практичне право людей керувати собою, контролювати владу, виявляти свою волю через вибори, референдуми, місцеве самоврядування.

Невід'ємною складовою обмеження влади у Джефферсона є принцип розділення влади. Він наголошував, що жодна гілка влади не повинна підкоряти іншу, а кожна має бути незалежною у межах своїх функцій. Особливу роль він відводив судовій владі як гарантові прав людини, яка повинна мати можливість обмежувати навіть законодавчу владу у разі, якщо вона ухвалює акти, що порушують природні права. Такий підхід свідчить про глибоке розуміння необхідності інституційних механізмів захисту прав особи.

Джефферсон також підкреслював роль місцевого самоврядування як одного з найефективніших способів обмеження центральної влади. У його

поглядах громада – первинна клітина демократичного ладу, в якій формується політична відповідальність і практична участь громадян. Чим ближча влада до людини, тим легше її контролювати і впливати на неї. Це положення набуває особливої актуальності в умовах великих держав, де централізація може привести до відчуження громадянина від політики.

Освіта відігравала в концепції Джефферсона ключову роль як механізм стримування зловживань владою. Він вважав, що лише освічене суспільство здатне бути пильним стосовно владних структур і захищати свої права. Його знаменитий вислів «Тиранія починається там, де закінчується освіта» свідчить про віру в силу розуму і просвіти. Освіта, у його баченні, була не тільки соціальним благом, а інструментом політичного самозахисту [13].

Свобода преси – ще один важливий інструмент обмеження влади у Джефферсона. Він вважав, що преса повинна бути вільною від державного впливу, щоб мати змогу викривати зловживання, критикувати політиків і захищати громадські інтереси. Преса для нього – це очі суспільства, що дозволяють бачити правду і формувати незалежну громадську думку. У вільному суспільстві, на його думку, влада не повинна боятися критики, адже вона є природним елементом демократичного процесу.

Право на збройний спротив тиранії, яке Джефферсон неодноразово згадував, є крайньою формою обмеження влади, коли всі інші механізми вже не працюють. Він не закликав до анархії, але підкреслював, що у виняткових випадках, коли держава стає джерелом гноблення, громадяни мають право на повстання. У цьому полягає сутність його віри у народ як джерело політичної влади, а не як підданих. Ця теза викликала обурення багатьох сучасників, але вона органічно вписувалась у його послідовну боротьбу за права і свободи [18].

Джефферсон вважав, що закони мають обмежувати владу, а не людину. Його юридичне мислення базувалося на ідеї «верховенства права», де право є вищим за політичну доцільність. У його уявленні справжня демократія неможлива без стабільної правової системи, що не дозволяє порушення прав людини навіть у кризових обставинах. Тому конституція повинна бути

«ланцюгом», який сковує свавілля влади, і водночас гарантом вільного розвитку особистості.

Цікавою є позиція Джефферсона щодо обмеженого мандату влади. Він виступав за обмеження термінів повноважень державних посадовців, щоби запобігти утвердженню політичної олігархії. Для нього найвищою загрозою демократії була не лише відкрита диктатура, а поступове закріплення влади в руках вузької еліти, що відривається від народу. Його заклики до регулярної ротації посад і прямої відповідальності політиків перед виборцями мали на меті утвердження динамічної і гнучкої політичної системи.

Ідея розподілу відповідальності між рівнями влади також була одним з інструментів обмеження. Джефферсон відстоював концепцію федералізму, згідно з якою штати зберігають значну автономію, а федеральний центр не має права втручатися у місцеві справи, окрім випадків, передбачених конституцією. Він боявся надмірної централізації, яка, на його думку, може швидко перетворити демократичний лад на тиранію більшості або бюрократичну автократію [18].

В особі Джефферсона ми бачимо мислителя, для якого головною цінністю була свобода особистості, і тому вся його концепція влади підпорядкована ідеї обмеження державного впливу на індивіда. Він вірив у здатність людей до самоуправління, морального вибору і відповідальності. Ця віра формувала його бачення «малої» держави – не в сенсі її слабкості, а в сенсі її обмеження в інтересах громадян.

Зрештою, ідеї Томаса Джефферсона про обмеження влади через принципи природного права та суверенітету народу залишаються надзвичайно актуальними і сьогодні. Вони пропонують універсальну модель політичної етики, де держава є не паном, а слугою; де право не підпорядковане владі, а влада підпорядкована праву; де людина не зобов'язана владі, а влада зобов'язана людині. Саме ці принципи стали основою американської республіки, а також джерелом натхнення для багатьох демократичних рухів у світі.

Таким чином, у доктрині Томаса Джефферсона концепції громадянських

прав та обмеження влади посідають центральне місце і базуються на ідеях природного права, народного суверенітету та верховенства права. Джефферсон стверджував, що права людини – невід’ємні й даровані не державою, а самою природою, тому жодна влада не має права їх порушувати; до таких прав він відносив свободу, життя, власність, свободу совісті, вираження думки, право на освіту та політичну участь. Однією з ключових ідей Джефферсона було переконання в необхідності постійного контролю за владою з боку громадянського суспільства, оскільки влада, залишена без нагляду, неминуче прагне до зловживань і тиранії. Він виступав за чітке розмежування гілок влади, обмеження повноважень уряду через конституцію, а також регулярну зміну політичної еліти задля запобігання узурпації влади. Особливу увагу Джефферсон приділяв ролі освіти як гаранта обізнаного громадянства, що здатне самостійно відстоювати свої права і забезпечувати ефективне функціонування демократичного ладу. Його доктрина акцентує також на важливості місцевого самоврядування як форми наближення влади до народу, що забезпечує її підконтрольність та відповідальність. У своїх працях і політичній діяльності Джефферсон поєднував високі моральні принципи з практичними механізмами демократичного управління, що робить його ідеї актуальними й сьогодні, особливо для суспільств, які перебувають у процесі демократичної трансформації.

РОЗДІЛ 3

РЕЦЕПЦІЯ ІДЕЙ Т. ДЖЕФФЕРСОНА В УКРАЇНСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

3.1. Конституційні та правові аспекти громадянських прав в Україні

Конституція України 1996 року є фундаментальним документом, що закріплює базові принципи функціонування держави та систему гарантій громадянських прав і свобод. Вона визначає Україну як суверенну, демократичну, соціальну і правову державу, де людина, її життя, честь, гідність і права є найвищою соціальною цінністю. Конституція встановлює не тільки перелік основних прав і свобод, але й механізми їх захисту, створюючи правову основу для функціонування всіх інститутів влади. При цьому права громадян є невід’ємними, незаперечними та забезпечуються державою, що закріплено в преамбулі і перших розділах Основного Закону. Такий підхід створює юридичний фундамент для подальшого розвитку демократичного суспільства і правової держави.

У табл. 3.1 наведені ключові теми, основні положення, значення і виклики конституційних та правових аспектів громадянських прав в Україні.

Таблиця 3.1

Конституційні та правові аспекти громадянських прав в Україні

№	Тематика	Основні положення	Значення для захисту громадянських прав	Потенційні виклики та зауваження
1	Конституція України	Фундаментальний документ, який визначає Україну як демократичну правову державу, гарантує права людини	Закладає основу для законодавства та захисту прав громадян	Необхідність постійного оновлення для відповідності викликам часу
2	Верховенство Конституції	Конституція має найвищу юридичну силу, всі закони повинні відповідати їй	Гарантує верховенство права, обмеження влади	Порушення конституційних норм окремими органами влади
3	Свобода слова	Гарантія вільного поширення інформації, але із законними обмеженнями	Забезпечує відкритість і прозорість влади	Баланс між свободою і безпекою, цензура

№	Тематика	Основні положення	Значення для захисту громадянських прав	Потенційні виклики та зауваження
4	Свобода мирних зібрань	Право на мирні збори, мітинги, демонстрації із встановленою процедурою	Інструмент громадянського впливу	Регуляторні обмеження, можливі утиски
5	Вплив міжнародних стандартів	Ратифікація Європейської конвенції та інших договорів	Додаткові гарантії захисту, інтеграція в європейські правові норми	Впровадження і дотримання стандартів на практиці
6	Конституційний Суд	Контроль конституційності законів, розгляд скарг громадян	Охорона конституційних прав, юридична протидія порушенням	Політичний тиск, обмеження незалежності суду
7	Інститут омбудсмена	Захист прав людини, моніторинг, розгляд скарг, ініціація змін	Посередництво між громадянами та владою	Обмежені повноваження, залежність від політичної ситуації
8	Право на приватність	Захист персональних даних, конфіденційність у цифрову епоху	Запобігання зловживанням, гарантія приватності	Загрози кібербезпеки, недостатня законодавча база
9	Свобода віросповідання	Право вибору релігії, недискримінація за релігійною ознакою	Соціальна згуртованість, релігійна толерантність	Конфлікти на релігійному ґрунті
10	Право на освіту та доступ до інформації	Гарантії безкоштовної освіти, доступу до публічної інформації	Формування свідомого громадянина, контроль за владою	Нерівність у доступі, цензура
11	Захист вразливих груп	Забезпечення прав нацменшин, дітей, осіб з інвалідністю	Соціальна справедливість, недискримінація	Недостатня реалізація прав на місцях
12	Проблеми практичної реалізації	Порушення прав через конфлікти, корупцію, слабкість правоохоронних органів	Загроза стабільності та довірі до держави	Необхідність реформ, підвищення правової культури
13	Роль громадянського суспільства	Моніторинг, інформування, захист прав, правозахисна діяльність	Підвищення прозорості, підзвітності влади	Обмеження свободи діяльності, репресії
14	Соціальні права	Право на працю, соціальний захист, медичне обслуговування	Забезпечення базових умов для реалізації політичних прав	Економічні труднощі, нерівність
15	Євроінтеграція і реформи	Гармонізація законодавства з ЄС, реформування судової системи та антикорупційних інституцій	Підвищення стандартів захисту прав людини	Складність впровадження реформ, політичні бар'єри

Верховенство Конституції України як основи правової системи є ключовою гарантією забезпечення громадянських прав. Згідно зі статтею 8 Конституції, Конституція має вищу юридичну силу, прямої дії і є основою для всієї системи законів та інших нормативно-правових актів. Це означає, що всі інші закони, укази, постанови мають відповідати Конституції, а у випадку конфлікту – застосовується саме Основний Закон. Завдяки цьому закріплюється принцип правової держави, де влада не може діяти на власний розсуд, а має дотримуватися норм, що гарантують захист прав і свобод людини. Цей принцип реалізується через систему інститутів, зокрема, через судову владу, що здійснює конституційний та правовий контроль [17].

Особливої уваги заслуговує конституційне закріплення свободи слова, яке є однією з фундаментальних свобод громадян у демократичному суспільстві. Стаття 34 Конституції гарантує кожному право вільно шукати, отримувати, передавати, виробляти і поширювати інформацію будь-яким законним способом. Свобода слова забезпечує можливість відкритого обговорення політичних, соціальних, культурних проблем, сприяє формуванню громадської думки, дозволяє здійснювати контроль за діями влади. Водночас Конституція визначає обмеження цієї свободи у випадках, передбачених законом, для захисту державної безпеки, громадського порядку та прав інших осіб. Це забезпечує баланс між свободою і відповідальністю, що є необхідним для здорового демократичного процесу.

Громадяни також мають конституційне право на свободу мирних зібрань, яке дозволяє їм об'єднуватися для вираження своїх думок, відстоювання інтересів і реалізації політичної участі. Відповідно до статті 39 Конституції, кожен має право збиратися без зброї для мирних цілей, проводити мітинги, походи, демонстрації. Це право є важливим інструментом громадянського суспільства, оскільки дозволяє суспільству висловлювати свої позиції, впливати на державні рішення і формувати політичний порядок. Законодавство детально регламентує порядок проведення таких заходів, встановлюючи процедури їх реєстрації та організації, що сприяє балансуванню між свободою зібрань і

забезпеченням громадського порядку [24].

Вплив міжнародних стандартів на розвиток національного законодавства щодо громадянських прав є надзвичайно важливим для України, особливо у контексті її європейської інтеграції. Україна ратифікувала низку міжнародних договорів, зокрема Європейську конвенцію з прав людини, що встановлюють обов'язкові для держави норми щодо захисту громадянських прав і свобод. Ці міжнародні документи мають пріоритет перед національним законодавством і створюють додаткові механізми захисту, зокрема через Європейський суд з прав людини. Гармонізація українського законодавства з міжнародними стандартами сприяє посиленню правового захисту та розвитку демократичних інститутів.

Конституційний Суд України виконує важливу роль у забезпеченні верховенства Конституції та захисті громадянських прав. Цей орган здійснює конституційний контроль за законами і нормативними актами, які можуть порушувати права людини, а також розглядає конституційні скарги громадян. Рішення Конституційного Суду мають обов'язкову силу, що дозволяє усувати юридичні колізії та захищати права у конкретних справах. Судова практика формує правозастосовну практику, підвищуючи якість правової системи і сприяючи стабільності у сфері захисту прав людини.

Однією з ключових інституцій у системі захисту громадянських прав є Уповноважений Верховної Ради України з прав людини – омбудсмен. Його функції включають моніторинг стану дотримання прав і свобод, розгляд скарг громадян, захист потерпілих від порушень, а також ініціювання законодавчих змін. Омбудсмен є посередником між державою і суспільством, забезпечуючи діалог і сприяючи вирішенню конфліктних ситуацій. Такий інститут зміцнює систему захисту прав людини і підвищує довіру громадян до державних структур.

Захист права на приватність і персональні дані стає все більш актуальним у сучасному світі, особливо в умовах цифрової трансформації. Законодавство України встановлює суворі правила щодо збору, обробки та зберігання персональних даних, забороняючи їх незаконне використання та розголошення.

Забезпечення конфіденційності та захист інформації громадян є необхідною умовою реалізації інших прав, таких як свобода слова і захист гідності. Законодавчі механізми покликані убезпечити громадян від зловживань і порушень у цій сфері [25].

Свобода віросповідання є фундаментальним правом, закріпленим у Конституції, яке гарантує право кожному на вибір або зміну релігії або переконань. Держава зобов'язана забезпечувати рівність усіх релігійних організацій, їхню автономію та свободу діяльності. Ці норми сприяють підтримці релігійної толерантності, миру і стабільності у багатоконфесійному суспільстві. Правове регулювання цієї сфери також передбачає захист від дискримінації на релігійному підґрунті, що є важливим фактором соціальної згуртованості.

Забезпечення права на освіту та доступ до інформації є невід'ємною складовою демократичного суспільства, оскільки сприяє формуванню свідомих і активних громадян. Конституція і закони України гарантують безкоштовну початкову і середню освіту, а також рівний доступ до вищої освіти. Вільний доступ до інформації, у тому числі до публічної інформації, сприяє прозорості діяльності державних органів і дає громадянам можливість контролювати діяльність влади. Це, у свою чергу, посилює відповідальність публічних службовців і зменшує корупцію.

Особливу увагу у законодавстві приділено захисту прав вразливих категорій населення – національних меншин, осіб з інвалідністю, дітей, внутрішньо переміщених осіб тощо. Україна запровадила низку законодавчих актів, що гарантують недискримінацію та рівні можливості для цих груп. Це відповідає європейським стандартам та міжнародним зобов'язанням України і сприяє формуванню справедливого і толерантного суспільства, де кожен громадянин має змогу реалізувати свої права.

Однак, незважаючи на наявність належної законодавчої бази, на практиці в Україні досі існують проблеми з ефективним захистом громадянських прав. В окремих регіонах, особливо на сході країни, порушення прав людини пов'язані з конфліктними ситуаціями, а також з проявами корупції, недосконалістю

правоохоронної системи та низьким рівнем правової культури. Це створює виклики для держави щодо забезпечення повного та ефективного виконання своїх конституційних зобов'язань [30].

Важливим чинником розвитку захисту прав людини в Україні є активна роль громадянського суспільства, незалежних медіа та правозахисних організацій. Вони не лише інформують громадян про їхні права, але й здійснюють моніторинг діяльності державних органів, сприяють просуванню правозахисних реформ і підтримують постраждалих від порушень. Така взаємодія між державою і суспільством створює додаткові механізми контролю та підзвітності влади.

Питання соціальних прав, таких як право на працю, соціальний захист, медичне обслуговування та гідний рівень життя, також є важливими складовими системи громадянських прав в Україні. Вони забезпечують базові умови для реалізації інших прав і свобод, оскільки без соціальної справедливості й економічної безпеки реалізація політичних і громадянських прав стає формальною. Законодавство покликане створити механізми підтримки громадян у складних життєвих ситуаціях і гарантувати рівний доступ до соціальних благ.

В контексті євроінтеграції Україні доводиться здійснювати масштабні реформи у сфері правосуддя, правоохоронної діяльності, антикорупційної політики і забезпечення прав людини. Впровадження європейських стандартів покликане підвищити довіру громадян до інститутів влади і створити ефективну систему захисту громадянських прав. Ці процеси вимагають системного підходу, політичної волі та підтримки з боку міжнародної спільноти [19].

Загалом, конституційно-правова система громадянських прав в Україні є міцною та перспективною, але її ефективність залежить від послідовного впровадження законів, дотримання верховенства права і активної участі громадянського суспільства. Важливо не лише мати формальні гарантії, а й забезпечити їх реальну дію в повсякденному житті кожного громадянина, створюючи умови для повноцінного розвитку демократії і правової держави.

3.2. Перспективи реалізації ідей Джефферсона щодо обмеження влади в умовах сучасної української державності

Перспективи реалізації ідей Томаса Джефферсона щодо обмеження влади в сучасній українській державності є надзвичайно важливим та багатовимірним питанням, що поєднує в собі як історичну спадщину, так і сучасні політичні виклики. Ідеї Джефферсона, зокрема акцент на поділі влади, обмеженні її надмірного впливу та захисті громадянських свобод, мають фундаментальне значення для побудови демократичної системи управління. Однак їх втілення в Україні вимагає не лише адаптації до національного контексту, але й формування політичної культури, яка би підтримувала ці принципи на всіх рівнях державної влади. Відсутність такої культури нерідко стає причиною порушень і зловживань владою, що призводить до втрати довіри населення та підриває легітимність державних інститутів. Тому перспективи реалізації ідей Джефферсона тісно пов'язані із системними перетвореннями як у законодавстві, так і у свідомості суспільства.

Один із ключових аспектів, що визначає перспективи обмеження влади, полягає у подальшому розвитку системи поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову гілки. Україна вже зробила значні кроки у напрямку закріплення цих принципів у конституції та законодавчих актах, але проблеми концентрації влади в руках виконавчої гілки, а також політичний вплив на суди залишаються гострими. Ефективна реалізація ідей Джефферсона передбачає не лише формальне розмежування повноважень, а й їх практичне дотримання, що включає забезпечення незалежності судової влади, прозорості і підзвітності виконавчої гілки, а також активну роль парламенту як представницького органу народу. Саме комплексність підходу, баланс між інститутами влади і постійний контроль з боку суспільства можуть забезпечити справжнє стримування надмірної концентрації влади.

Не менш важливим фактором є роль громадянського суспільства у забезпеченні обмежень влади. Джефферсон вважав, що влада повинна бути не

лише поділена, а й підзвітна народові. В Україні громадянське суспільство за останні роки набуло вагомого впливу, особливо після подій Революції Гідності, що засвідчило силу громадських рухів, ЗМІ і волонтерських організацій у контролі за владою. Однак для того, щоб ідеї Джефферсона реалізувалися повною мірою, необхідно не лише розвивати громадянські інституції, а й закріпити їх роль на законодавчому рівні, забезпечити прозорість державних процесів і розширити механізми участі громадян у прийнятті рішень. Це включає доступ до інформації, право на звернення, відкриті слухання і громадський контроль, що в сукупності формує живий демократичний процес [21].

Боротьба з корупцією є ще однією фундаментальною передумовою для ефективного обмеження влади в Україні. Корупція системно підриває основи демократичної системи, послаблює верховенство права та руйнує довіру громадян до інституцій держави. Ідеї Джефферсона передбачають, що влада має суворо контролюватися і бути підзвітною, а корупція – це одна з найнебезпечніших форм зловживань, які необхідно ліквідувати. В Україні вже створені антикорупційні органи, проте їхня ефективність часто знижується через політичний тиск і недостатню незалежність. Перспективи полягають у поглибленні реформ, забезпеченні реальної автономії антикорупційних структур, посиленні законодавчих санкцій і формуванні у суспільстві нульової толерантності до корупції як до явища, що руйнує державність.

Правове забезпечення ідей обмеження влади в Україні має базуватися на стабільній і ефективній конституційній системі. Конституція є фундаментом, що гарантує поділ влади і захист прав людини, але її норми повинні не лише існувати на папері, а й реалістично виконуватися в повсякденній практиці. В Україні часто виникають випадки, коли державні органи порушують конституційні норми, що підриває авторитет правової системи. Відтак перспективи реалізації ідей Джефферсона пов'язані з посиленням ролі Конституційного Суду, удосконаленням правової бази і підвищенням правової грамотності населення, що допоможе формувати суспільство, здатне захищати свої права і вимагає від влади дотримання принципів законності.

Реформування політичної системи є складовою стратегії обмеження влади у відповідності з ідеями Джефферсона. Демократія передбачає плюралізм, рівноправність усіх політичних сил, а також повагу до опозиції, яка виконує функцію контролю і стримування влади. В Україні формування демократичної політичної системи триває, але попри законодавчі рамки, у практиці часто проявляються проблеми з домінуванням однієї політичної сили, обмеженням діяльності опозиції, та корупційним впливом. Перспективи полягають у зміцненні політичних інститутів, підвищенні прозорості фінансування партій, забезпеченні чесних виборів і створенні рівних умов для політичної конкуренції, що разом утворить міцний механізм стримувань і противаг [10].

Освітній компонент є важливим елементом у реалізації ідей Джефферсона про обмеження влади, оскільки він формує свідомого і відповідального громадянина, який розуміє свої права та обов'язки, здатен їх захищати і брати участь у політичному процесі. В Україні наразі спостерігається недостатній рівень правової освіти, особливо в частині громадянських прав і механізмів контролю влади. Перспективи полягають у масштабному впровадженні освітніх програм, які би сприяли поширенню знань про демократію, права людини, законність та важливість громадянської активності. Це, у свою чергу, стимулюватиме формування політичної культури, що є запорукою сталого розвитку демократичної держави.

Застосування сучасних технологій і цифровізація державних процесів відкривають нові можливості для реалізації принципів обмеження влади. Електронне урядування, відкриті реєстри, електронні петиції і голосування можуть значно підвищити рівень прозорості і доступності інформації, а також розширити участь громадян у контролі за діяльністю влади. Водночас, цей процес потребує ретельного правового регулювання, захисту персональних даних і кібербезпеки, адже відсутність цих умов може призвести до зловживань і порушень прав. Перспективи полягають у комплексній цифровій трансформації державних інститутів з урахуванням стандартів безпеки і відкритості.

Ідеї Джефферсона про необхідність обмеження виконавчої влади особливо

актуальні для України, де тривала концентрація повноважень у руках окремих посадовців загрожує демократичним засадам. В умовах політичної нестабільності, а також складних внутрішніх і зовнішніх викликів, забезпечення балансу між ефективністю управління і правами громадян є пріоритетним завданням. Перспективи реалізації цих ідей полягають у розбудові чітких механізмів контролю виконавчої влади, які не дозволяють зловживати службовим становищем, а також у посиленні відповідальності чиновників перед суспільством.

Реалізація ідей обмеження влади також потребує особливої уваги до питання захисту прав меншин і регіональної автономії. В Україні, з огляду на її етнічне, культурне та регіональне різноманіття, цей аспект набуває значного значення. Забезпечення рівноправності, недискримінації та можливості для участі меншин у політичному житті сприяє стабільності і згуртованості суспільства. Перспективи включають розвиток законодавства, що гарантує права меншин, і створення механізмів діалогу між владою і представниками різних громад.

Децентралізація та розвиток місцевого самоврядування є практичними втіленнями ідей Джефферсона щодо обмеження центральної влади. Успішна реформа децентралізації в Україні створила умови для більшої автономії місцевих громад, що дозволяє їм самостійно вирішувати свої питання і бути більш підзвітними перед мешканцями. Однак, попри позитивні результати, залишаються проблеми з координацією повноважень, ресурсним забезпеченням і якістю місцевого управління. Перспективи полягають у поглибленні реформ і зміцненні інституцій місцевого самоврядування як важливої складової обмеження централізованої влади.

Важливим чинником успішної реалізації ідей Джефферсона є підтримка міжнародних партнерів. Україна активно співпрацює з Європейським Союзом, ООН та іншими міжнародними організаціями у сфері реформ правосуддя, боротьби з корупцією та розвитку громадянського суспільства. Ця підтримка надає як фінансові, так і експертні ресурси, що сприяють підвищенню

ефективності реформ. Водночас, інтеграція українських стандартів у міжнародні демократичні практики стимулює відповідальність держави перед міжнародною спільнотою. Проте остаточна реалізація ідей обмеження влади залежить від внутрішньої політичної волі та активної участі українського суспільства [12].

Свобода та незалежність засобів масової інформації виступають одним із фундаментальних елементів системи стримувань і противаг. ЗМІ виступають "четвертою владою", що контролює діяльність уряду і інформує громадян про політичні процеси. В Україні медіа зіткнулися з викликами цензури, політичного тиску і економічної залежності, що підриває їхню роль як гарантів прозорості і відкритості влади. Перспективи включають створення законодавчих і економічних умов для захисту незалежності медіа, підтримку журналістських розслідувань і розвиток нових медіа-платформ, які б ефективно протидіяли дезінформації та маніпуляціям.

Нарешті, будівництво правової держави є фундаментальною передумовою реалізації ідей Томаса Джефферсона. Верховенство права – це не просто формальний принцип, а реальна практика, що забезпечує справедливість, рівність усіх перед законом і захист від свавілля. В Україні залишаються проблеми, пов'язані з політичним впливом на суди, корупцією у правоохоронній системі та порушеннями прав людини. Незважаючи на це, процес реформ, демократизація суспільства і посилення громадянського контролю створюють умови для поступового подолання цих проблем. Перспективи полягають у продовженні реформ, підвищенні професіоналізму суддів і правоохоронців, а також у формуванні культури правової відповідальності [24].

Отже, реалізація ідей Томаса Джефферсона щодо обмеження влади в Україні має широкий і комплексний характер, що включає інституційні зміни, розвиток громадянського суспільства, правову освіту, цифрові технології, боротьбу з корупцією та міжнародну співпрацю. Ці ідеї залишаються надзвичайно важливими для України, яка прагне побудувати стабільну і демократичну державу з повагою до прав і свобод громадян. Успіх їх реалізації залежить від послідовності, політичної волі та активної участі суспільства у

формуванні прозорості і підзвітності влади. Ідеї Джефферсона можуть стати надійним фундаментом для подальшого демократичного розвитку, якщо держава й суспільство спільно працюватимуть над їх впровадженням.

Отже, рецепція ідей Томаса Джефферсона в українському контексті набуває особливого значення в умовах тривалої трансформації державної влади, посилення громадянського суспільства та прагнення до утвердження європейських демократичних цінностей. Хоча в історичному плані Україна формувалася в іншому цивілізаційному та політичному середовищі, окремі джефферсонівські ідеї – зокрема щодо природних прав людини, народного суверенітету, громадянської активності, конституційного обмеження влади та необхідності підзвітності посадовців – знаходять відгук у вітчизняному державотворчому досвіді, особливо після Революції Гідності. Конституція України 1996 року та пізніші реформи містять положення, які співвідносяться з баченням Джефферсона – це, зокрема, декларування невід’ємності прав людини, принцип розподілу влади, розвиток місцевого самоврядування, електронне врядування та ініціативи з прозорості. Водночас реалізація цих принципів стикається з викликами – такими як слабка інституційна довіра, корупція, нерівномірний розвиток громадянської культури та політичної відповідальності. У цьому контексті ідеї Джефферсона слугують не лише інтелектуальним взірцем, а й потенційним дороговказом для подальшого вдосконалення української політико-правової системи, де захист прав людини та обмеження державної влади мають стати не декларативними, а практично дієвими принципами.

ВИСНОВКИ

Таким чином, у ході даного дослідження ми прийшли до наступних висновків:

У процесі виконання першого завдання – розгляду теоретико-методологічних засад дослідження ідей Томаса Джефферсона – було з'ясовано, що вивчення його політичної думки вимагає міждисциплінарного підходу, що поєднує політичну філософію, історію, правознавство та соціологію. Ідеї Джефферсона формувалися на перетині епохи Просвітництва та практичної боротьби за незалежність американських колоній, тому вони поєднують у собі як глибокі теоретичні засади (природні права, суспільний договір), так і прагматичні рішення для побудови нової демократичної держави. У дослідженні особлива увага приділялася також методу історико-порівняльного аналізу, що дозволив простежити еволюцію ідей Джефферсона від класичних ліберальних концепцій до їх сучасної інтерпретації.

Застосування системного, компаративного та нормативно-правового аналізу дозволило всебічно охарактеризувати ключові принципи джефферсонівської доктрини з позицій сучасної політичної науки. Зокрема, було наголошено, що для повного розуміння його ідей важливо враховувати їх контекстуальність, тобто соціально-політичні умови, за яких вони виникли. Також підкреслено, що дослідження спадщини Джефферсона вимагає врахування не лише його програмних документів, а й приватного листування, промов, есе та політичної діяльності. Це розширює поле інтерпретації і дозволяє уникнути однобічних оцінок його ідей.

Другим завданням роботи було виявити концепції громадянських прав та обмеження влади в доктрині Т. Джефферсона. У ході аналізу було доведено, що ідеї Джефферсона ґрунтувалися на визнанні природних, невід'ємних прав кожної людини, серед яких провідне місце займають право на життя, свободу та прагнення до щастя. Він послідовно відстоював необхідність конституційних обмежень влади, зокрема через поділ влад, верховенство права та забезпечення

громадянського контролю за політичною елітою. Особливу увагу Джефферсон приділяв праву на опір тиранії, що стало фундаментальним принципом американського республіканізму.

У працях Джефферсона було виявлено також ідеї про необхідність громадянської освіти, як гарантії усвідомленого та активного громадянства. Саме через освіченість, на його думку, громадяни здатні контролювати владу, не допускати узурпації повноважень та відстоювати свої права. Ідея періодичного оновлення влади, як і пропозиція до обмеження її впливу через посилення ролі місцевого самоврядування, є актуальною і для сучасної демократичної теорії. Таким чином, концепція Джефферсона охоплює як правові механізми, так і морально-етичні засади організації державної влади в інтересах громадян.

У межах третього завдання – аналізу рецепції ідей Т. Джефферсона в українському контексті – було встановлено, що українська політична та правова традиція має низку точок перетину з джефферсонівським баченням держави, хоча і не в такій систематизованій формі. Після Революції Гідності 2013–2014 років в Україні активізувалося суспільне прагнення до обмеження владних повноважень, утвердження верховенства права, децентралізації та посилення ролі громад. У цьому контексті ідеї Джефферсона мають значний потенціал для переосмислення та впровадження у вигляді інституційних і нормативних змін.

Водночас рецепція цих ідей стикається з певними труднощами. Зокрема, в українському суспільстві спостерігається низький рівень довіри до інституцій, обмежена участь громадян у політичному процесі, що суперечить джефферсонівській ідеї активного громадянства. Однак реформи у сфері відкритості влади, електронного врядування, судової системи та освіти є кроками в напрямку реалізації джефферсонівських принципів. Таким чином, досвід і спадщина Томаса Джефферсона можуть слугувати інтелектуальною опорою для подальшої демократизації українського суспільства, якщо буде забезпечено політичну волю та громадянську активність у їх впровадженні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аджемоглу Д., Робінсон Дж. Вузький коридор. Держави, суспільства і доля свободи. Київ : Наш формат, 2020. 520 с.
2. Асиметрія міжнародних відносин / Г. М. Перепелиця [та ін.] ; ред. Г. М. Перепелиця, О. М. Субтельний. Київ : Видавничий дім «Стилос», 2005. 555с.
3. Блек Дж. Історія світу від найдавніших часів до сьогодення. Харків : Vivat, 2021. 256 с.
4. Ван Мідделаар Л. Нова політика Європи. Десять років політичних криз. Київ : Дух і Літера, 2021. 408 с.
5. Вулфф М. Вогонь і лють: всередині Білого дому Трампа. Пер. з англ. Максим Яковлєв і Павло Білак. Київ : Книголав, 2018. 474 с.
6. Гончар Б., Городня Н. Нова історія країн Європи та США (1870-1918). Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ : Київ. ун-т, 2008. 414 с.
7. Дейвіс Н. Європа. Історія. Київ : Основи, 2020. 1464 с.
8. Каневський О. С. Розподіл влади в США: історія і сучасність. Севастополь : Севастопольський держ. технічний ун-т, 1999. 28 с.
9. Кейган Р. Про рай і владу: Америка і Європа у новому світовому порядку / Переклад з англійської Яна Чайковського і Галини Безух. Львів, 2004. 158 с.
10. Кіссінджер Г. Світовий порядок. Роздуми про характер націй в історичному контексті. Київ : Наш формат, 2019. 320 с
11. Реміні Р. В. Коротка історія США. [Пер. з англ. І. Андрущенко]. Харків п: Vivat, 2022. 492 с.
12. Ручір Ш. Злет і занепад країн. Хто виграє та програє на світовій арені. Київ : Наш формат, 2018. 408 с.
13. Стаценко Т. В. Томас Джефферсон – просвітник, основоположник американської демократії : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02. Донец. нац. ун-т. Донецьк, 2012. 228 арк.

14. Теорія міжнародних відносин : підручник. / за ред. М. П. Требіна. Харків : Право, 2022. 472 с.
15. Титов В. Д. Філософсько-правові погляди Томаса Джефферсона. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2011. № 1. С. 85-93.
16. Титов В. Д. Філософсько-правові погляди Томаса Джефферсона. *Вісник Національної юридичної академії імені Ярослава Мудрого*. Серія: Філософія, філософія права, соціологія. 2010. Вип. 5. С. 3-12.
17. Andrews Stuart. Thomas Jefferson and the French Revolution. *History Today*. 1968. Vol. 18. Issue 5. P. 299–306.
18. Bernstein R. B. Thomas Jefferson. Oxford University Press, 2003. 257 p.
19. Cogliano Francis (2008). "Slavery". Thomas Jefferson: Reputation and Legacy. University of Virginia Press, 2008. P. 217–219.
20. Jefferson T. Letter to Dr. Thomas Cooper. February 10, 1814. *WTJ*. Vol. XIV. P. 85-98.
21. Jefferson, T. Autobiography. *WTJ*. Vol. I. P. 1-164.
22. Koch Adrienne. The Life and Writings of Thomas Jefferson. New York : The Modern Library, 1944. 313 p.
23. Levy B. H. Anglo-American Philosophy of Law. An Introduction to its Development and Outcome. New Brunswick (USA) and London (UK) : Transaction Publishers, 1991. 354 p.
24. Malone Dumas, ed. "Jefferson, Thomas". Dictionary of American Biography. Vol. 10. *Charles Scribner's Sons*, 1933. P. 17–35.
25. Neem Johann N. Developing Freedom: Thomas Jefferson, the State, and Human Capability. *Studies in American Political Development*. 2013. 27 (1). P. 36-50.
26. Paine T. Rights of man: common sense; introd. M. Foot. London : Campbell, 1994. 306 p.
27. Saul I. Padover. Thomas Jefferson. New York : Appleton-Century Co., 1939.
28. Smith Robert C. Encyclopedia of African American Politics. Infobase Publishing, 2003. 433 p.

29. Wilentz Sean. *The Rise of American Democracy*. W. W. Norton & Company. 2005. P. 108–111.

30. Wilson W. *A History of the American People in Five Volumes*. Vol. III: the Founding of the Governmen. New York : Harper and Brothers, 1902. 456 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Томас Джефферсон у різні періоди свого життя

